

A harmincadvám Erdélyben és Havasalföldön a 15. század első felében

Az 1514. évi dekrétum III. cikkelye, amely a király javait és jövedelmeit veszi számba, többek között a következő tételeket sorolja fel: „omnes *tricesimae* regnorum Hungariae et Sclavoniae”, majd „omnes *vigesimae* ... partibus in ... Transylvanensibus exigi consuetae”.¹ Ennek és más Jagelló-kori meg későbbi forrásszövegeknek² a nyomán történetírásunkban közkeletűvé vált az a megállapítás, amely szerint Erdélyben a külkereskedelmi vámot Magyarországtól eltérően nem harmincadnak, hanem huszadnak nevezték.³ Ez az állítás viszont – időbeli megszorítás, *terminus a quora* való utalás nélkül – úgy értendő, hogy a behozatali és kiviteli vámot Erdélyben már kezdettől fogva, bevezetése óta másképp hívták (és nevének megfelelően magasabb vámkulccsal számolták), mint Magyarországon.

Vajon igazolják-e ezt a nézetet a 15. század első felének forrásadatai?

1.

Válasszuk kiindulásul azt az oklevelet, amelyet még 1395-ben intézett Zsigmond király Kanizsai Istvánhoz, mint a székelyek ispánjához. Ebben arra utasította őt, illetve brassói harmincadosait (*tricesimatores in Brassow constituti*): ne szedjenek *tricesimát* és *tributumot* a brassóiaktól és sebeniektől, amikor azok árukat hoznak be Havasalföldről (*de partibus Transalpinis*), mert az eddig sohasem volt szokásban.⁴ Az erdélyiek harmincadmentessége azonban nem volt hosszú életű a „transzalpin” kereskede-

1 Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1899. 708–709.

2 Johann Christian von Engel: Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Halle, 1797. 19.; Fejérpataki László: II. Ulászló jövedelmeinek jegyzéke. Történelmi Tár 1880. 167–170.; Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen. I. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt. I. Kronstadt, 1886. 1., 208., 214.; stb.

3 Acsády Ignác: Harmincad. In: Közgazdasági Lexikon. Szerk. Halász Sándor és Mandello Gyula. I. Bp. 1898. 803.; Kováts Ferenc: Nyugat-Magyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincadkönyv alapján. Bp. 1902. 1.; Paulinyi Oszkár: Ipar, kereskedelem. In: Magyar művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky Sándor. II. Bp. é. n. 169.; Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Bp. 1988. 20.; Kubinyi András: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula és V. Molnár László. Bp. 1990. 105.

4 „...ad solutionem *tributi et tricesimae* ... compellere non debeatis, nec per ... vestros homines et *tricesimatores* id facere permittatis”: Georgius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac

lemben. Az áruforgalom (s így a remélhető harmincadbevétel) növekedtével Zsigmond 1428-ban már úgy rendelkezett, hogy a szász kereskedők, amikor a Töröcsvári-szoroson át a Havasalföldre mennek, vagy onnan visszatérnek, áruik után Töröcsváron (Törzburg, Bran) *tributumot* ne fizessenek ugyan, de *tricesima* dolgában „régí szabályaiknál” maradjanak, azaz a harmincadot róják csak le.⁵ A havasalföldi kereskedőknek pedig, akik Brassóba jönnek, majd onnan hazatérnek, már egyik vámfajtát sem engedte el a király. A töröcsi várnagyoknak, valamint harmincadosoknak és vámosoknak (*tricesimatoribus et tributariis*) csupán azt írta elő 1426-ban, hogy a havasalföldiektől (*signanter Valahis*) ne szedjenek „fölös és igazságtalan”, hanem csak „igazságos és szokásos” harmincad- és vámfizetséget (*tric esimar iam et tributariam solutionem*).⁶

A töröcsvári – utóbb magába Brassóba (vissza)telepített – harmincadállomás működésére közelebről is fényt vet egy közbenső oklevél: Stibor erdélyi vajda 1412. évi kiadmánya, amely a brassóiak előterjesztése alapján a Havasalföldre kivitt és onnan behozott áruk vámját tételesen is kiszabta.⁷ Az export fő cikke a nyugati posztó volt: itáliai, flandriai (yperni és löweni), német (kölni), végül sziléziai fajták – tanúságául annak, hogy a Magyarországra behozott nyugati kelmék bizonyos részét tovább exportálták Havasalföldre.⁸ Utánuk minőségük szerint meghatározott összegű *tributumot* szedtek,⁹ amelyet dukátban – egy ekkortájt közkezen forgó aprópénzben – számoltak.¹⁰ Az importban szereplő havasalföldi agrártermékeket (halat, marhát,

civilis. (= CD) I–XI. Budaë, 1829–1844., X/2. 305–306.; Franz Zimmermarw–Carl Werner–Georg Müller–Gustav Gündisch et al.: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. (= UBS) I–VII. Hermannstadt–Bukarest, 1892–1991., III. 142–143.; Mályusz Elemér: Zsigmondkori Oklevéltár. I. Bp. 1951. 423.

5 UBS IV. 366.

6 UBS IV. 248. – Vö. Albert király 1438. évi oklevelével, amelyben újólaj megtiltotta a töröcsi várnagyoknak és vámosoknak (*tributariis seu vicetributariis*), hogy a Havasalföldről feljövő vlach kereskedőktől *indebitam et iniustam tributii solutionem* csikarjanak ki, nehogy a Havasalföldre menő erdélyi kereskedőket az ottani vámosok hasonló intézkedésekkel károsítsák: UBS V. 8–9.

7 UBS III. 544–547.

8 A szóban forgó nyugati posztófajták nemcsak Nyugat-Magyarország felől, Pozsonyon és Budán át kerülhettek Dél-Erdélybe, hanem (főleg) észak felől, a Krakko–Kassa–Nagyvárad útvonalon. Erről is szólt írásunk: A Levante-kereskedelem erdélyi útvonala I. Lajos és Zsigmond korában. Századok (= Sz) 197., főleg 6–13.

9 A brassói szabályzat szerint „...de panno Ippriensi quolibet viginti ducatos cum quatuor ducatis. Item de Gallicali viginti quatuor ducatos, ... de panno Lobiensi octodecim ducatos. Item de panno Coloniensi duodecim ducatos, de panno vero Polonicali sex ducatos.” – Bizonyosan itáliai posztó rejlik (az ypernival együtt legmagasabbra taksált) *Gallicalis* mögött; nyilván sziléziai posztó a (legalacsonyabban vámolt) *Polonicali* mögött, amelynek a szláv nyelvű vámszabályzatokban „Csehorzágból való” a megfelelője, s egy 1424. évi latin nyelvű oklevél szintén *pannus Bolhemicalis*nak nevezi; ld. alantabb a 29., 32., 34. jegyzetet.

10 Zsigmond király a „nagyobb dénár” mellett (amelyből, elvileg, 100 darab ért 1 aranyforintot) bevezette a „kisebb dénárt” (*minor moneta*) is: fillér, dukát, majd quarting néven. Ezeknek az ezüsttartalma mindinkább csökkent. 1430 első hónapjaiban az uralkodó már úgy rendelkezett, hogy 4 quartingért, illetve 10 dukátért adjanak 1 nagyobb (új ezüst) dénárt. Minthogy ez az árfolyam sem volt tartható, az év júniusában elrendelte az elértéktelenedett dukát kivonását a forgalomból. Hamarosan a quarting is követte a dukát romlását: 1432-ben az országnagyok már úgy határoztak,

bőrt, viaszt, mézet s egyebeket) szintén fix összegű vám terhelte; viszont bors, sáfrány, gyömbér, szegfűszeg és más keleti áruk, levantei cikkek után *tricesimum*: harmincad járt.¹¹ Stibor vajda brassói szabályzata így mintegy előképe volt Siebenlinder János vagy negyedszázaddal későbbi budai harmincadtarifájának (1436): a nyugati posztókra ott is fix összeg, a keleti fűszerekre pedig *tricesima pars* volt kiróva.¹²

A havasalföldi kereskedelemről szóló brassói oklevél 1412. szeptember 7-én kelt. Néhány héttel korábban a vajda Besztercén időzött, ahol a helybeli polgárok előterjesztésére a közeli Radnán lévő (később Besztercére települt) harmincadhely működését szabályozta. A másik román fejedelemséggel, Moldvával ugyanis főként a Radnai-hágón át alakultak ki kereskedelmi kapcsolatok, és ezeknek utóbbi időbeni el lanygulását s vele együtt városuk hanyatlását a besztercei polgárok annak tulajdonították, hogy a radnai harmincad néhai bérlője, bizonyos Prokop meg utódai a vámot és harmincadot jogtalanul felemelték. A vajda tehát, úgymond, a „korábbi állapotokat” akarta visszaállítani, amikor a radnai vám- és harmincadfizetés (*tributorum tricesimarumque solutio*) módozatait meghatározta. Besztercén kiadott szabadalomlevele (1412. július 21.) az yperni, löweni, kölni és sziléziai posztó kivitelére, sőt a bors és gyömbér behozatalára is rögzített összegű fizetséget írt elő különböző pénznemekben: dénárban, garasban, forintban.¹³ Sertés és juh importja után viszont a harmincadot természetben és a szó eredeti értelmében róttá ki: *de triginta porcis unum porcum, de triginta ovibus unam ove*; harminc halból ugyancsak *piscis unus* járt.¹⁴ Ezt a szabályzatot Zsigmond király a vajda halála után, 1414-ben némi kiegészítéssel megerősítette, és Nádásdi (Nádasi) Salamonfia Mihálynak, a székelyek akkori ispánjának és vámagyainak, valamint a radnai vámosoknak és harmincadosoknak (*tributariis et tricesimatoribus in castro ... Rodna constitutis*) azzal az utasítással küldte meg, hogy további intézkedéséig kizárólag „a néhai Stibor vajda limitációja szerint szedjenek *tributumot* és *tricesimát*”.¹⁵ Ez a két kifejezés itt és Stibor okleveleiben, mint látjuk,

hogy 1 nagyobb dénár 10 quartinggal legyen egyenértékű. A vonatkozó rendelkezések: *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301–1357*. Ed. Franciscus Döry et al. Bp. 1976. 249.. 251–252., 253–254., 255. – A *dukátra* Havasalföldön: UBS IV. 232. (1425); UBS V. 90–91. (1441).

11 „De pipere, croco, sinsibero, cariofolis et de crinibus caprarum, bombasio et de omnibus rebus mercimonialibus, quae per Sarracenos [= mohamedán kereskedők által] asportantur [ti. a Fekete-tenger vidékére], habetur *tricesimum*: UBS III. 546.

12 CD X/8. 665–669.; *Andreas Michnay–Paul Lichner*: *Ofner Stadtrecht*. Pressburg, 1845. 275–276.; *Kováts F.*: i. m. 211–213.

13 A besztercei szabályzat értelmében „de quolibet stamine panni Ypri dabantur triginta duo grossi, item de stamine panni Lewlensi viginta quatuor grossi, item de stamine Coloniali medium florenum computi [!] provinciae, item de stamine Polonicali undecim denarios”. – A besztercei *computus* szerint valószínűleg 66 garast számítottak egy márkára: *Engel Pál*: *Pénztörténeti problémák a 14. században*. Sz 1990. 85. Minthogy 1 márka = 4 forint, a kölni posztó végenkénti vámjá 8 ¼ garas lehetett.

14 A besztercei oklevél teljes szövege: UBS III. 526–529. – Hátoldalán: „*Super tributum [!] et tricesimis in Rodna*.”

15 Stibor vajda besztercei oklevelét Zsigmond király azzal egészítette ki, hogy a magyar és lengyel kereskedők számára vám- és harmincadmentességet engedélyezett vas és egyéb áruk erdélyi behozatalára és kivitelére addig, amíg Ulászló lengyel királlyal békés viszonyban van: UBS III. 617–618. –

egyaránt *külkereskedelmi* vámot jelölt: *tributum* fix összegű vámtételt, *tricesima* az áruérték arányában kirótt vámot, azaz értékvámot jelentett.¹⁶

Ezek az adatok arról tanúskodnak, hogy a *tricesima* bevezetése és harmincadhelyek létesítése – amit Magyarországon és Szlavóniában a 13. század óta figyelhetünk meg¹⁷ – ez időre már Erdélyben is előrehaladt, és a külkereskedelmi forgalomra háruló vámnak, ha az áru értékének arányában vetették ki, Erdélyben is harmincad volt a neve Zsigmond korában. A különbség nem az értékvám elnevezésében és arányában (kulcsában) mutatkozott, hanem bevezetésének történelmi körülményeiben. Magyarországon a harmincadvámot eredetileg az eladományozott, egyházi kézre került városi vásárvám (*tributum fori*) mellett, annak pótlására, az ország *belsejének* legforgalmasabb helyein léptették életbe II. András király és utódai, s csak később, az Anjouk idején értelmezték át *külkereskedelmi* vámmá, és kezdődött meg az ország belsejében lévő harmincadhelyeknek az ország (nyugati) határai felé való áttelepítése.¹⁸ Erdélyben viszont a harmincad rögtön mint *külkereskedelmi* vám, annak értékarányos formája jelent meg, és kezdettől fogva az ország (déli és keleti) határán, illetve annak közelében hajtották be. Erdély kereskedelmi kapcsolatai ugyanis Havasalfölddel és Moldvával akkor kezdtek kialakulni – első okleveles dokumentumai 1358-ból és 1368-ból valók¹⁹ –, amikor a *tricesima* átértelmezése és a harmincadrendszernek mint a külkereskedelmi vám szervezetének kiépülése Magyarországon már folyamatban volt, és az erdélyi vámgyakorlat mintájául szolgálhatott.

2.

Az erdélyi vámgyakorlat pedig mintául szolgált a román vajdaságok vámintézkedéseihez. Erre vall már Nagy Lajos 1368. évi oklevele, amelyben a brassóiak kérelmére elengedte azt a *tricesimát*, amelyet Demeter *princeps Tartarorum* moldvai alattvalói Erdélyben – nyilván Brassóba jövet – szoktak fizetni. Tette pedig ezt abból a célból, hogy a kölcsönösség alapján a brassóiak is „harmincadfizetés nélkül (*sine solutione tricesimae*) bizton és szabadon közlekedhessenek áruikkal Demeter úr országában”.²⁰ Tehát a határ túoldalán moldvai részről is előfordult már a harmincadszedés.²¹

Nádasdi (Nádas) Salamonfia Mihály, mint székely ispán, már 1412-ben Stibor kíséretében volt Besztercén és Brassóban.

16 A két kifejezés közé néha nem és, hanem *vagy* kötőszót írtak. Pl. *tributum vei tricesima*: UBS III. 527.; *tributis seu tricesimis*: UBS III. 618.

17 „A harmincadvám eredete” című értekezésünkben: Bp. 1990. 33–43.

18 I. m. 48., 61., 79–80.

19 Ld. alantabb a 20., 22. és 25. jegyzetet.

20 CD IX/4. 129.; UBS II. 315.

21 Megjegyzendő azonban, hogy a moldvai vajdák későbbi rendelkezéseiben nem találjuk nyomát az ottani harmincadszedésnek, illetve a brassói kereskedők ez alóli fölmentésének. I. Ilié és II. ?tefan oklevelei – amelyek atyjuknak, Alexandru cel Bun-nak (1400–1432) a brassóiak részére adott (fenn nem maradt) privilégiumára hivatkoztak – rögzített összegű vámtételeket: 2–4–12 garast szabtak ki

Havasalföldi részről ezt a tényt közelebbről is megvilágítja László (Vladislav) vajda ugyancsak 1368-ban kelt oklevele, amelyben „természetes kegyes ura” (*naturalis dominus gratosus*), Lajos magyar király követének szorgalmazására megerősítette a brassóiak „régől fogva bírt” szabadalmait²² országában. Ezek szerint a szász kereskedők Havasalföld területén belül eszközölt eladásai és vásárlásai után harmincadot ne fizessenek, csupán „jogos és régől való” *tributumot in Longo campo*: Cîmpulungban; ha viszont Havasalföldön keresztül külsőországba kelnek át (*ad regna extranea transeuntes*), rójanak le harmincadot is. Mégpedig ha Br?ilán át utaznak tovább kifelé (ti. a Duna fekete-tengeri torkolata, a genovaiak kereskedőtelepe, Kilia felé),²³ akkor egy alkalommal (*unum tricesimum*): visszatértükkor szintén Cîmpulungban; ha viszont más úton mennek (ti. a Dunától délre fekvő balkáni vidékekre, a „viddini” Bulgáriába),²⁴ akkor két ízben (*duo tricesima*): odafelé Cîmpulungban és visszafelé a Dunánál. A fizetés megtörténtét pedig minden esetben igazolják a harmincados pecsétlenyomatával (*sigillo tricesimatoris recepto*).²⁵ Itt, amint látjuk, *tributum* és *tricesima* jelentése markánsabban válik el egymástól, mint Stibor fentebb idézett okleveleiben. Vladislav rendelkezése a harmincadot kifejezetten az erdélyi kereskedők Havasalföldön túlmenő tevékenységére, ilyen értelemben is külkereskedelmi vámként vetette ki, megkülönböztetve az országán belüli ügyleteik után fizetendő *tributumtól*.

Hasonló különbséget tett vagy félszázaddal később Mircea cel B?trîn havasalföldi vajda 1413-ban kelt vámszabályzata, amely szorososan kapcsolódott Stibor előző évi brassói tarifájához. Két változatban: szláv (vlacho–bolgár) és latin nyelven maradt fenn. Az utóbbi szövegezés szerint a brassói kereskedők odamenet Ruffa arbor (= Ruc?r, Cîmpulung mellett) és Dîmbovi?a, hazafelé jövet Br?ila, Novum forum (= Tîrgu?or, Ploe?ti mellett), Tîrgovi?te, s megint Dîmbovi?a és Ruc?r vámhelyeknél áruajtánként meghatározott összegű (többnyire dukátban kifejezett)

a szász kereskedők rakományaira (1435, 1437): UBS IV. 569., 630–632. – II. Alexandru 1449. évi oklevele a különböző posztófajtákra hasonlóan 4–8–12–18 garas vámot vetett: UBS V. 280. – Vö. J. Nistor: Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert. Gotha, 1911. 138–144., 180.

22 Ez nyilván utalás Nagy Lajos 1358. évi oklevelére, amelyben a brassói polgároknak a király szabad átjárást engedélyezett Havasalföldre a Bodza és Prahova folyók között egészen az Ilontha (Ialomita) és Szeret folyók dunai torkolatáig: CD IX/2. 688–689.; UBS II. 152–153.; *Eu. de Hurmuzaki*: Documente privitoare la istoria romanilor. XV/1. Acte ?i s?risori din arhivele ora?elor ardelene (Bistri?a, Bra?ov, Sibiu) publicate de N. Iorga. Bucure?ti, 1911. 1–2.

23 Vö. *Nicolae Iorga*: Studii, istorice asupra Chilieii, ?i Cet?ii, Albe. Bucure?ti, 1899. 39., 49–50.

24 Ugyanez idő tájt (1369) Stracimir, a viddini Bulgária cárja is megengedte a brassóiaknak, hogy országában „kereskedhessenek, ahogy kedvük tartja”: *Gr. G. Tocilescu*: 534 documente istorice slavo-rom?ne din ?ara-Româneasc? ?i Moldova privitoare la leg?turile cu Ardealul 1346–1603. Viena–Bucure?ti, 1931. 3.

25 CD IX/4. 148–150.; UBS II. 306–307. – Vladislav oklevelének záradékában megparancsolta alattvalóinak, hogy ezentúl „nullos mercatores de Brasso et eius districtu ad solutionem alicuius *tributi aut tricesimi* praeter *tributa et tricesima* nostra suprascripta compellere ... audeatis”; vö. *Radu Manolescu*: Comer?ul ?arii Romîne?ii ?i Moldovei cu Bra?ovul (Secolele XTV–XVI). Bucure?ti, 1965. 26–27.

tributummal tartoztak²⁶ – kivéve a Havasalföldre (*ad Walachiam*) behozott vasat, kardot, kést, vásznat és szürkeposztót (*pannus griseus*), amelyek mentesültek a vámtól. (A szász kereskedők tehát nemcsak nyugati kelméket, hanem Erdélyben készült olcsóbb szürkeposztót is exportáltak a Kárpátokon túlra.)²⁷ Ha pedig – folytatódik Mircea rendelkezése – áruikkal túl mennek Havasalföld területén (ti. déli irányban), akkor a Dunán való átkelésnél „száztól hármat fizessenek” (*de centum persolvant tria*), de visszatérőben semmit sem; akik meg a tengermellékre utaznak, azok visszatértükkor fizessenek ugyanannyit.²⁸ Az utóbbi tételt a szabályzat szláv nyelvű változata, bizánci pénznemben számolva, így fogalmazta: „Bors, sáfrány, gyapot, teveszőr, kecskegyapjú, bőrök és a többi áru után, amelyek a tengerből jönnek, 100 *perperától* 3 *perpera* jár.”²⁹ Ezek szerint a brassóiaknak Mircea országán belül több helyütt kellett *tributumot* szolgáltatniuk, mint korábban; az országon túl utazók viszont, bármely irányba mentek, csak egyszeri *tricesima*-fizetésre voltak ezúttal kötelezve. Azt ugyanis biztosra vehetjük, hogy a „száztól hármat” (3%) nem jelentett egyebet, mint az esetenként nehezen kiszámítható harmincad (3,33%) lefelé kerekített összegét (vagy mennyiségét). S a harmincadkötelezettség itt is elsősorban a keleti fűszerekre és más „tengeri árukra” (levantei cikkekre) hárult, rajtuk kívül a prémekre; utóbbiakra akkor is, ha Havasalföld termékei voltak.³⁰

3.

Hogy a „száztól három” előírása a harmincadkötelezettséggel volt egyértelmű, azok az oklevelek is alátámasztják, amelyeket Mircea utódai adtak ki, egyfelől a szász kereskedők részére, másfelől utasításként saját vámszedőiknek. II. Radul (Praznaglava) vajda 1421-ben,³¹ utóda, II. Dan 1422-ben foglaltatta újból írásba, szláv nyelven, a brassóiak kereskedelmi kiváltságait és kötelmeit Havasalföldön – megismételve (többek között) azt a tételt, amely szerint „bors, sáfrány, gyapot, teve-

26 A nyugati posztók után Mircea szabályzata szerint három ízben kellett a szász kereskedőknek vámot fizetniük: Ruc?rnál és azon a vásárhelyen, ahol a posztót eladták, teljes vámot, Dímbovi?ánál fél vámot. A teljes vámösszeg yperni és itáliai posztó után végenként 24, löweni után 18, kölni után 12, sziléziai posztó után 6 dukátot tett ki. Megkezdett, „metszett” vég után (*de panno scisso*) nem járt vám.

27 Az erdélyi szürkeposztó kivételének 15. századi kezdeteiről is szólt írásunk: Szürkeposztó és monopólium a fejedelmi Erdélyben. In: Korok, régiók, társadalmak. Tanulmányok Gyimesi Sándor 60. születésnapjára. Szerk. Kulcsár Árpád és Szulovszky János. Bp. 1994. 30.

28 Mircea vámszabályzatának latin változata (1413. aug. 25.): *Eu. de Hurmuzaki*: i. m. XV/1. 8–9.; UBS IV. 425–426.

29 A szabályzat szláv változata: *J. Bogdan*: Documente ?i regeste privitoare la rela?iile ?arii, Romine?ti cu Bra?ovul ?i Ungaria in secolul XV ?i XVI. Bucure?ti, 1902. 4.; *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 4–6. – A bizánci *perperáról* (*perperus*, *yperperus*, *hyperperus*): *Antonius Bartal*: Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae. Lipsiae–Budapestini, 1901. 487.: *Hóman Bálint*: Magyar pénztörténet 1000–1315. Bp. 1916. 672.

30 „De pellibus ferinis cuiuscumque specie? vulgariter wiltwerk, quae de Valachia exportantur, *de centum tres*”: UBS IV. 426.

31 *J. Bogdan*: i. m. 9–10.; *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 10–11.; UBS IV. 149–151.

szőr, kecskegyapjú, bőrök és más áruk után, amelyek a tengerről jönnek, *100 perperától 3 perpera*” fizetendő.³² Ugyanezt a vámszabást Dan vajda D?mbovi?a és Ruc?r vámosaihoz intézett utasításában már így fejezte ki: tengeri áruk – és prémek – esetében „*30 dukát után 1 dukátot*” kell fizetni, a prahovaiaknak szólóban pedig így: „*30 után egyet*”.³³ Dan két évvel későbbi (1424) vámrendeletének, amely a szláv szövegen kívül latin változatban is fennmaradt, mindkét meghatározást használta: a harmincadot a tengeri árukra vonatkozóan a *de centum denariis tres denarios*, a prémekre a *de triginta unum* formulával fejezte ki.³⁴

Dan vajda országglásának második periódusában, 1431-ben újabb vámrendelettel szabályozta a brassóiak kereskedelmét. Megerősítette Mircea 1413. évi oklevelének latin változatát, benne a *de centum persolvant tria* tétellel; az ehhez újonnan illesztett szláv nyelvű szövegben azonban ismét határozottan kimondta a Havasalföldről déli irányban továbbutazó kereskedők *kétszeri* harmincadkötelezettségét: akik közülük áruikkal átkelnek a Dunán, akár Durostornál [Dîrstor, Silistra], akár Gyurgyevónál [Giurgiu], akár Nikápolynál [Nikopol]”, azok kifelé menet a dunai révnél „*100-tól hármát*”, visszatérőben Ruc?rnál megint „*100-tól hármát*” fizessenek.³⁵ Az utódjának, Alexandru Aldeának örökébe lépő Vlad Dracul 1437. évi vámszabályzata csak a „brassói úton Br?ilág” (s onnan a tengerpartra) menőkről és az általuk vásárolt tengeri árukról rendelkezett, hasonlóképpen a „*100 perperától 3 perpera*” formulával.³⁶

Hat évvel később (1443) Újlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdától kérték a brassóiak a Kárpátokon túli kereskedelemben élvezett szabadalmaik megújítását. Olyan oklevelet kaptak tőlük, amely a „régie és dicséretes szokásokat” felidézve, mintegy összefoglalta az előző évtizedekben kiadott tarifák rendelkezéseit – a vitás pontokon a brassóiaknak kedvező értelmezéssel. A nyugati posztókra fajtánként (egységesen dénárban) kivetett vámot csak azon a vásárhelyen kell megfizetniük, ahol a posztót áruba bocsátják, ezen kívül a vámtétel felét Dîmbovi?ában. A szürkeposztó, vászon, vas, kard, kés, íj és más iparcikkeik Havasalföldön belül sehol sem vámolhatók meg. Akik innen továbbutaznak áruikkal, *de centum persolvant tria*, de csak *egy ízben*: akik dél felé mennek, a Dunán való átkelésnél; akik a tengerpartra

32 Ugyanakkor a nyugati posztók vámtétele különböző pénznemekben volt kiszabva: yperni után 1 vierdung (= ferto = negyedmárka), löweni után 1 perpera, kölni után 12 dukát, csehországi után 6 dukát; *J. Bogdan*: i. m. 12–13.; *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 13–15.; UBS IV. 168–169.

33 *J. Bogdan*: i. m. 13–15.; *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 15–17.; UBS IV. 170–173.

34 *J. Bogdan*: i. m. 15–18.; *Eu. de Hurmuzaki*: i. m. XV/1. 12–13.; *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 18–20.; UBS IV. 222–223., 224–227. – A nyugati posztók vámja itt már egyöntetűen dénárban (a szláv szöveg szerint ugyanannyi *baniban*) volt kiróva. A *pannus griseus* (és néhány más áru) továbbra is vámmentes maradt.

35 *J. Bogdan*: i. m. 20–23.; *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 23–25.; UBS IV. 427–429. – Dan vajda ezt a rendelkezését is hamarosan tudtára adta országá vámszedőinek; *J. Bogdan*: i. m. 23–24.; *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 27–28.; UBS IV. 430–431.

36 *J. Bogdan*: i. m. 49–50.; *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 53–55.; UBS IV. 626–628. – Az egyes posztófajták vámtételei ezúttal megint különböző pénznemekben (vierdung, perpera, dukát) voltak feltüntetve.

igyekeznek, onnan visszatérőben, a magukkal hozott tengeri áruk után. A prémekből Havasalföldön belül is *de centum tres* jár.³⁷

Havasalföldi részről Vlad Dracul vajda nem támasztott kifogást ezzel az értelmezéssel szemben; csupán „egyes törcsi vámszedők és várnagyok” jogtalan eljárását tette újólag szóvá a következő évben (1444) a brassóiak számára latin nyelven kiadott iratában. Egyrészt ő is Mircea nevezetes oklevelére hivatkozott, mint amely tételesen rendelkezett „az ebbe az országba [= Havasalföldre] behozott és innen kivitt mindennemű áru után járó vámfizetéséről”; másrészt arra, hogy „legutóbb” (*ultimo in modo*) e rendelkezéseket Hunyadi János erdélyi vajda is megerősítette. Kifejezte azt a szándékát, hogy „ami Mircea és Hunyadi János vajda urak okleveleiben írva van, mindazt szilárdan megtartja és megőrzi”.³⁸

Az elmondottakból kitűnik, hogy a harmincadvám egyes formáit, nyilván magyarországi (erdélyi) mintára-hatásra, bevezették Havasalföldön is (amelynek vajdái országukat szláv nyelvű okleveleikben *Ungrovlachiának* nevezték).³⁹ Az idézett forrásokból az is kiderül, hogy a harmincadot az 1440-es évekig az Erdély és Havasalföld közötti áruforgalomban is szó szerinti értelemben vették: mint 30 után egyet, vagy (némi lefelé kerekítéssel) 100 után hármat.

A vám kulcsának felemelésére és elnevezésének huszaddá változtatására tehát csak később került sor.

37 „...de quolibet stamine panni Ippriensi vel Galicali non plus praeterquam denarios viginti quatuor, de Levi decem et octo, de Coloniali denarios duodecim, de Polonicali sex ... et de eisdem pannis in nullo alio loco Wolahiae tributum sint solvere obligati nisi in foro, ubi praedictos pannos venditioni exposuerint, item in Dombowicza medium tributum de praetactis pannis dare tenerentur”: UBS V. 106–107. (Szeged, 1443. márc. 2.)

38 UBS V. 145–146.; *Eu. de Hurmuzaki*: i. m. XV/1. 31. (T?rgovi?te, 1444. aug. 7.) – Ugyanerre vonatkozik Ujlaki Miklós és Hunyadi János erdélyi vajdák utasítása a törcsi vámagyokhoz: a brassói és más kereskedőktől *iuxta antiquam consuetudinem et registra exinde confecta* szedjenek vámot, és ne lépják túl ezt a mértéket: UBS V. 164. (Székesfehérvár, 1446. márc. 15.)

39 Például: „velikii voevoda vszei zemi Ugrovlachii” (Mircea, 1413); „velikii voivoda vszech zemlech ouggrovlachiiszkoch” (Rádul Praznaglava, 1421); „velikii voevoda vszei zemi Uggrovlachiiszkoi” (Dan, 1422); „veliki voevoda vszei zemli Ugrovlasiiszkoi” (Dan, 1431); „veliki voivoda vszech zemlech Uggrovlachiiszkoch” (Vlad Dracul, 1437): *Gr. G. Tocilescu*: i. m. 4., 10., 13., 26., 53.; stb.

ZSIGMOND PÁL PACH

THE THIRTIETH CUSTOMS DUTY IN TRANSYLVANIA AND WALLACHIA
IN THE EARLY PART OF THE 15TH CENTURY

Historians have generally concluded that in Hungary (in the narrower sense of the country) the medieval form of the foreign trade customs duty was the thirtieth (*tricesima*), while in Transylvania it was the twentieth (*vigesima*).

The author demonstrates that at the end of the fourteenth century and in the first half of the fifteenth century the customs duty levied *ad valorem* on foreign trade was called *tricesima* in Transylvania, too, and its amount was calculated on this basis. The difference lay in the fact that in Hungary the *tricesima* as a market duty had been introduced in the thirteenth century at the busiest points of trade *within* the country; this duty became a *foreign* trade customs duty only in the fourteenth century when customs stations began to be transferred to the (western) borders of the country. In Transylvania, however, the thirtieth was introduced as a *foreign* trade duty; from the fourteenth century on and was collected on the (southern and eastern) borders even then. Based on the Transylvanian model the various forms of the thirtieth customs duty (1/30 and 3/100) were introduced in Wallachia as well.

The increase in the rate of the foreign trade customs duty and its renaming as the twentieth (*vigesima*) took place only later – in the second half of the fifteenth century.